

ПАРТІЙНЕ БУДІВНИЦТВО І ЗВ'ЯЗКИ ВСЕРЕДИНИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ)

Проаналізовано основні риси партійного будівництва та внутрішньо-партійної структури вертикального та горизонтального зразка, окреслено ключові проблеми політичних партій України в контексті типу партійних зв'язків. Окреслено взаємозв'язок між рівнями розвитку політичних партій та демократії. Політична партія з вертикальним типом зв'язків має меншу залежність від внутрішнього розбрату, але має малі можливості для рекрутування нових членів і просування молодих лідерів а також не виконує функції соціального ліфта і має низьку швидкість оновлення партійних еліт.

Ключові слова : політична партія, партійні зв'язки, партійна структура.

Одарченко Е. Ю. Партийное строительство и связи внутри политических партий (на примере современной Украины)

Проанализированы основные черты партийного строительства и внутрипартийной структуры вертикального и горизонтального образца, обозначены ключевые проблемы политических партий Украины в контексте типа партийных связей. Определены взаимосвязь между уровнями развития политических партий и демократии. Политическая партия с вертикальным типом связей имеет меньшую зависимость от внутреннего раздора, но имеет малые возможности для рекрутирования новых членов и продвижения молодых лидеров а также не выполняет функции социального лифта и имеет низкую скорость обновления партийных элит.

Ключевые слова: политическая партия, партийные связи, партийная структура.

Odarchenko Catherine. Party building and relations within political parties (in today's Ukraine)

The article analyzes the main features of party building and the structure of internal vertical and horizontal pattern, outlines key issues political parties of Ukraine in the context of the type of party ties. Outlined the relationship between the levels of development of political parties and democracy. A political party with vertical connections although they are more resilient to the threat of internal strife, but has little potential recruit to its ranks and promising young leaders, does not fulfill the role of social lift and has a low rate of change within the party elite.

Keywords: political party, party ties, party structure.

Початок розгляду політичних партій, їх еволюції та змін структури політичних партій в соціальних науках започаткували видатні дослідники Моріс Дюверже та Макс Вебер. У наші дні партійне будівництво та партійна структура неоднократно досліджувались вітчизняними та зарубіжними політологами, зокрема цю тему висвітлювали М. Примуш, І. Ломко, В. Шведа, М. Обушний та інші дослідники.

Питання партійного будівництва, зв'язків всередині політсил та особливостей становлення партій в конкретно взятій країні є тісно пов'язаними з питанням про реальність існування в ній демократії. Достеменно відомо, що демократія як процес тісно пов'язана з якістю партійного життя і демократичність політичних процедур залежить в першу чергу від конкурентності у партійному середовищі, існування реальних політичних сил в країні. Однак, теоретична модель партійного життя в політиці була створена для країн Західного світу, і натикається на свої проблеми в країнах пострадянського простору.

Партійне будівництво в сучасній Україні відбувається за законами, які загалом актуальні в пострадянських країнах. Особливим фактором, який впливає на сучасне партійне життя в Україні є мала активність громадян та нежиттєздатність ряду важливих інститутів суспільства. Перш за все це доводить той факт, що з кількох сот політичних партій, що зареєстровані в Україні заледве три-чотири мають реальний волонтерський партійний актив, розгалужені і міцні осередки в регіонах та проводять постійну внутрішньопартійну комунікацію. До таких політсил слід віднести ВО Батьківщина, ВО Свобода, Демократичний Альянс та ряд дрібних політичних сил, які вже практично повністю втратили електоральну підтримку, необхідну для перемоги на виборах хоча б місцевих рівнів. У більшості випадків міцна партійна структура і взагалі її реальна наявність підкріплюється також визначеною ідеологічною ангажованістю, адже рекрутування партійного активу відбувається перш за все серед прихильників певної ідеології, наприклад націоналістів (ВО Свобода). Відсутність стійкої ціннісно-ідеологічної основи у партійному житті найчастіше призводить до того, що більшість вітчизняних партій намагаються апелювати до всіх виборців одразу, висуваючи популістські гасла, не маючи стійкої політичної орієнта-

ції. У той же час у країнах з розвиненими демократичними традиціями, політичні партії мають чіткі орієнтації на конкретні верстви населення, наприклад Консервативна партія Великобританія орієнтована на бізнес-кола, лівоцентристи з Шотландської національної партії – на жителів Шотландії з середнім і нижче середнього достатком тощо.

Політичні ж сили, які не мають сталої і розгалуженої мережі учасників найчастіше наймають агітаторів та спостерігачів під вибори, що дозволяє провести вибори без багаторічної роботи по побудові політичної структури, однак коштує керівникам політсили чималих грошей.

Горизонтальність чи вертикальність партійних зв'язків в певній країні багато у чому демонструє рівень демократичності її суспільства. За твердженням дослідника Н. Бедрака, для політичних партій існує небезпека перетворення їх у інструмент задоволення інтересів відносно невеликого кола осіб, що належать до партійної еліти¹. Такі тенденції безумовно присутні і в Україні, що становить загрозу «олігархізації» партійної діяльності і нівелювання демократичної складової партій. У західній політичній науці досі не одностайні щодо остаточної типологізації політичних режимів на пострадянському просторі, тут можна звернутись до позиції дослідників Хуана Лінца та Ларрі Даймонда, які запропонували для країн перехідного типу політичних режимів вживати термін «напівдемократія». Ті ж самі Даймонд та Лінц також акцентували на тому, що рівень інституалізації політичних партій, рівень їх сформованості є показником рівня демократії в країні. Реальний досвід України певним чином підтверджує правильність висновків американських політологів: низький рівень розвиненості політичних партій є ознакою недостатньої демократичності українського суспільства та політики в нашій країні.

Відсутність реального активу у багатьох навіть дуже впливових політсил пояснюється перш за все шляхом і цілями, з якими формувались вітчизняні політичні партії у 1990-х роках. Проведення виборів демократичним шляхом на багатопартійній основі поставило колишні радянські еліти перед необхідністю роботи на нових засадах. Таким чином, наспіх були створені партії, які об'єднували колишню радянську партійну верхівку і давали їй законні підстави

балотуватися в нові органи влади після заборони діяльності Комуністичної партії в Україні. Фактично ці партії мали не вибороти владу, а зберегти її в руках тих же самих людей, саме тому структура партій будувалася згори донизу, активно застосовувались радянські методи залучення до партійної діяльності. Наприклад, дуже розповсюдженою була схема, коли керівник підприємства змушував усіх його працівників вступити в політичну партію. Безумовно, такі заходи не покращували рівень партійного життя, однак давали можливість створити ілюзію діяльності, імітацію масового членства в політсилі. Головною причиною низького рівня партійного життя в Україні можна вважати те, що партії обмежувались суто номінальними заходами, адже на меті було не реальне оволодіння владними повноваженнями, а їхнє збереження, фактично переформатування колишньої КПРС на місцях у нові номенклатурні політсили. Питання горизонтальної структури у таких політичних силах не ставилось взагалі – ці політичні партії не були настільки якісним продуктом політичного ринку, як політичні партії розвинених країн Європи. Як зазначає дослідник В. Лемак, сучасні українські політичні партії істотно відрізняються від того, що в європейській практиці називається цим терміном. Згідно В. Лемаку, одним із факторів «недемократичності» вітчизняних політичних партій є: «надцентралізована структура та організація передбачає можливість для керівного органу чи вищестоящої партійної структури розпуску нижчестоящого осередку, виключення зі складу партії будь-якого її члена за «дискредитацію» політичної партії. Первинні осередки в такій організаційній атмосфері не є спроможними впливати на прийняття рішень керівними органами партії»³.

На протигагу номенклатурним політсилам в Україні часів розвалу СРСР сформувався і ряд політичних партій, які сповідували демократичні чи націонал-демократичні ідеї, будувалися знизу і не мали стосунку до колишньої радянської партноменклатури. Серед таких перш за все слід згадати Українську республіканську партію, об'єднання «Державна самостійність України», Народний рух України та ряд дрібніших партій. Не дивлячись на те, що ці політсили реально намагались будувати розлогу волонтерську структуру, імплементувати в українське політичне життя західні норми, активно працювати з громадянським суспільством, нажаль їх спроби

отримати владу виявились неідеальними. Ряд дослідників наголошують ще і на нездатності суспільства у вкрай короткі строки перейти від норм радянського авторитарного однопартійного режиму до умов конкурентної багатопартійної політичної боротьби. Таким чином, відбулася фактична передача влади з рук у руки, від старої радянської комуністичної номенклатури до нової партійної. Разом з тим, у 1990-х роках відбувся фактичний поділ партій на т.зв. «табір влади» (правлячі партії типу СДПУ (о), які формувались згори донизу) і опозиційні (вже згадані Народний Рух, УРП та інші, сформовані знизу догори).

Якщо проаналізувати типи партійних зв'язків, які домінували в тодішньому партійному житті України, то можна побачити, що усі номенклатурні партії мали вертикальні зв'язки, при чому фактично як слід діяли лише вищі органи партії (Політрада), а не місцеві осередки. Будь-яка громадська діяльність політсил такого типу велась на несистемному рівні, при чому найчастіше на основі особистих зв'язків членів партії. Фактично подібний тип партійної структури можна назвати вертикальним лише умовно, адже реальна відсутність справжніх осередків робить неможливим будь які типи зв'язків.

Більш детальне вивчення життя політичних партій дає можливість стверджувати, що питання горизонтальних чи вертикальних партійних зв'язків всередині політичної сили однозначно залежить від шляху формування партії : знизу догори (у такому випадку часто вибудовується політична сила з горизонтальним типом зв'язків) чи згори донизу (результатом такого будівництва є партія вертикального типу). Реальне перетворення вертикальної політичної структури у горизонтальну практично неможливе, адже вертикальну структуру характеризують найчастіше характеризує висока роль керівного органу чи лідера партії, низький рівень ініціативності на місцях, слабка структура та низький рівень фінансової автономності осередків.

Партії створені знизу мали саме горизонтальний тип партійних зв'язків, в Україні означав відносну самостійність керівників місцевих осередків політсил і їх фінансову автономність. При чому, залежно від партії, траплялись і курйозні випадки, коли місцевий осередок ставав формально самостійним, зокрема Харківський осе-

редок політичної сили УНА-УНСО відкрито підтримував у грузино-абхазькому конфлікті Абхазію, у той час як інші осередки направляли добровольців для участі в ньому на боці Грузії тощо. Партійні структури з горизонтальними зв'язками найчастіше залучали до членства багато активних і амбітних людей, що, однак, призводило до частих розколів та внутрішньопартійних чвар внаслідок великих особистих амбіцій керівників підрозділів політсили різного рівня.

При цьому, не дивлячись на схильність до розколів, нерідко партія побудована за горизонтальним типом зв'язків має більші шанси зберегти себе під час тиску з боку спецслужб, який часом і досі відбувається в Україні відносно деяких політичних партій. Розгалужену горизонтальну структуру партії практично неможливо розвалити згори, паралізувавши фінансові потоки та керівництво, оскільки чималий ряд важливих питань функціонування партії на місцях вирішується безпосередньо локальним партійним осередком, якому найчастіше належить і більша частина партійного внеску кожного партійця певного регіону. Таким чином, горизонтальна партійна структура, побудована за принципом «знизу догори» набагато більш вразлива для загроз зсередини партії (партійних чвар, розколів тощо) аніж ззовні (політичне переслідування чи спроба руйнування структури партії з боку спецслужб), аніж партія з вертикальним типом партійних зв'язків.

При цьому, в 1990-х поступово склалися перші прототипи «лідерських» партій, які у майбутньому дійдуть до піку популярності. Фактична побудова політсили під одного впливового політика так само найчастіше означала сильну централізацію повноважень всередині партії. На практиці це призвело до того, що на початку 2000-х років активно формувались політсили, які називали себе іменами своїх лідерів (Блок Юлії Тимошенко, Блок Литвина тощо), оскільки в тогочасних українських реаліях саме персону лідера давала виборцеві найточнішу ідентифікацію партії і її вектора діяльності. Разом з тим, така концентрація політичних повноважень всередині партії, перебільшення ролі лідера найчастіше веде до високого рівня залежності рейтингу партії від іміджу лідера. Партія лідерського типу має найменше можливостей перетворитись на силу з горизонтальною структурою, оскільки домінуюче значення однієї особи дещо спотворює пропорції розподілу повноважень і відповідальності всередині партії.

Таким чином, партійна структура лідерської партії швидко руйнується під впливом спаду популярності лідера, особливо якщо ведуться активні дії з дискредитації його особи. В умовах високої конкурентності в політичному середовищі та широкого застосування чорних технологій закріпляти велику залежність структури партії від її лідера є винятково небезпечним заходом, оскільки система дискредитаційних заходів проти всього лише однієї людини (лідера) здатні знищити цілу політичну партію. Зокрема, як зазначає грузинський політолог В. Долідзе, нездатність президента Грузії Едуарда Шеварнадзе подолати ряд соціальних та економічних проблем в країні і падіння його особистого авторитету призвело до краху його партії – «Союзу громадян Грузії»⁴. Як і у випадку з вітчизняними владними елітами, в кінці 1990-х владні еліти Грузії поступово перейшли на ліві позиції перш за все під загрозою перемоги комуністичних сил на виборах і необхідності відтягнути на себе електорат комуністів. Цей перехід на ліві позиції ознаменувався входженням «Союзу громадян Грузії» до лав Соцінтерну.

Як вже зазначалось вище, партійна структура, вибудована на принципах фінансової автономності осередків та демократичних принципів керування політсилою є більш стійкою, ніж жорстко централізована лідерська партія. Однак, побудова такої політсили вимагає великих зусиль та жорсткого підбору кадрів, оскільки безініціативні керівники осередків, дочірніх структур партії можуть виявитись нездатними поставити рівень партійних заходів у довірених їм сферах на достатній рівень самостійно. Нестача кваліфікованих волонтерських кадрів є однією з ключових проблем формування партії активного типу з горизонтальними зв'язками – будь-яка формально автономна структура партії потребує великої кількості хороших керівників та досвідчених активістів.

Окрему увагу при розгляді особливостей партійної структури слід приділити розумінню політичної сили як соціального ліфту. Воно характерне передусім для партій з розвиненими осередками та автономною структурою, оскільки такий порядок речей приваблює перш за все амбітних і перспективних людей до лав партії. У такій політичній силі як правило налагоджені молодіжні структури, швидкий кар'єрний ріст і відбувається постійна зміна кадрів.

На сьогоднішній день в Україні існує тенденція до злиття на місцях політичного життя з громадським. Як приклад : члени Демократичного Альянсу залучають нових прихильників політсили через заходи різного типу (спортивні, екологічні, освітні проекти), при цьому дуже часто вони є ще і членами чи керівниками громадських організацій (наприклад, ФРІ – Фундації регіональних ініціатив). Фактично це означає певне пом'якшення жорсткості партійної структури, послаблення її бюрократичної складової за рахунок активної співпраці з паралельними проектами, представники яких отримують можливості для просування всередині політичних партій. Досі залучення активістів з громадського сектору до політичної сфери було одним з важливих каналів рекрутування політичних еліт.

Таким чином, питання виду партійних зв'язків тісно пов'язане з формуванням партії, цілями які перед нею ставить партійна еліта та рівнем демократичності суспільства. Загалом, більш розвинене демократичне суспільство спонукає політичні сили переходити до горизонтального типу партійних зв'язків. Причому, можна підкреслити одночасну тенденцію : як підвищений рівень демократії покращує рівень партійного політичного життя, так і навпаки, рівень розвитку політичних партій здатний покращити рівень демократії в країні.

1. *Лемак В.* Політичні партії як інститут громадянського суспільства: проблеми правового регулювання в Україні. URL: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/soc_gum/pruk/2010_7/3.pdf 2. *Пискунова Н.* Внутриполітические трансформации в странах Африканского Рога: тенденции или угрозы? URL: <http://old.mgimo.ru/files/127130/127130.pdf> 3. *Бедрак Н.* Партії як інститут політичного представництва. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DO WNLOAD=1&Image_file_name=PDF/appol_2014_52_34.pdf 4. *Долідзе В.* Политические партии и партийное строительство в Грузии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskie-partii-i-partiynoe-stroitelstvo-v-gruzii>.

Odarchenko Catherine. Party building and relations within political parties (in today's Ukraine)

The article analyzes the main features of party building and the structure of internal vertical and horizontal pattern, outlines key issues political parties of Ukraine in the context of the type of party ties. Outlined the relationship between the levels

of development of political parties and democracy. The key types of party ties in average political parties are horizontal and vertical type. Most suitable for a democratic initiative is political power structure is horizontal type of party ties. This type of structure is optimal for the development of an effective political force and attracting enterprising and ambitious professionals to work in the party. The structure of the vertical type although it is more centralized, but often inactive in the involvement of the general public to cooperate with the party. Vertical type structures are the result of the post-Soviet period and the rapid transformation of party elites in the Soviet political elite of Ukraine. A political party with vertical connections although they are more resilient to the threat of internal strife, but has little potential recruit to its ranks and promising young leaders, does not fulfill the role of social lift and has a low rate of change within the party elite. Political party relations with the vertical type machine builds big party bureaucracy and thus is extremely insensitive to the major trends of political life. In the absence of stable political parties with a long history and variability of the trends of political life in Ukraine political force vertical type gradually becoming less effective tool to gain voters and political recruitment of quality staff. This horizontal structure opposite able to provide quick response to any political circumstances, has more autonomous and independent department and usually is in close relationship with civil society. Creating a real strong political parties in Ukraine should lead to the dominance of political forces branched structure and horizontal type of party ties.

Keywords: political party, party ties, party structure